

Skrbnništvo za osobe lišene poslovne sposobnosti (s povijesnim osvrtom)

UDK 347.6

Sažetak

Autor polazi od analize skrbništva nad punoljetnim osobama u osnovnim crtama kroz povijesni pregled od rimskog prava do danas. U radu se nastoji obraditi u cijelosti važeća pravna regulativa u Hrvatskoj vezana uz ovaj obiteljskopравни institut i osobe koje se njime štite. Pritom su navedeni razlozi za lišenje poslovne sposobnosti, postupovne odredbe (lišenje poslovne sposobnosti, stavljanje pod skrbništvo, vraćanje poslovne sposobnosti) te dužnosti koje Obiteljski zakon postavlja skrbniku.

Ključne riječi: kuratorstvo, starateljstvo, skrbništvo, poslovna nesposobnost, skrbnik

1. Uvod

Nastupanjem punoljetnosti, u pravilu s osamnaest godina, stječe se poslovna sposobnost, čime punoljetna osoba stječe sposobnost da samostalno štiti svoja prava i interese te samostalno preuzima obveze i za njih odgovara. Međutim, punoljetne osobe iz određenih razloga ponekad mogu i izgubiti tu sposobnost. Stoga, društvo pruža posebnu zaštitu svima onima koji nisu u stanju brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koji ugrožavaju prava i interese drugih osoba - posebno odredbom da je svatko dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb o potrebi pružanja zaštite takvim osobama.

Imajući u vidu da skrbništvo ima vrlo dug povijesni razvitak, smatramo potrebnim ovim radom obuhvatiti i stranice povijesti ove ustanove. Stoga ćemo ukratko obratiti pozornost i na njezinu koncepciju u rimskom pravu, austrijskom Općem građanskom zakoniku te u Osnovnom zakonu u starateljstvu.

Zatim, ukazat ćemo na razlike u odnosu na roditeljsku skrb nakon punoljetnosti jer je riječ o vrlo sličnom institutu. Među razlozima za lišenje poslovne sposobnosti, posebno ćemo obratiti pozornost na duševne smetnje, rasipništvo i senilnost. Budući da u okviru Obiteljskog zakona postoje postupovne odredbe za glavninu obiteljskopравnih instituta, pa tako i za ovaj, potrebno je opisati postupak lišenja poslovne sposobnosti. Ono što se svakako ne smije izostaviti jest pravni položaj osoba lišenih poslovne sposobnosti. Kako bismo lakše predočili pravni odnos između skrbnika i štićenika, posebno ćemo ukazati na dužnosti skrbnika prema osobi lišenoj poslovne sposobnosti. Na kraju ćemo ukratko opisati postupak vraćanja poslovne sposobnosti i prestanak ove vrste skrbništva.

2. Povijesni aspekt

2.1. Rimsko pravo: *cura furiosi*, *cura prodigi* i *cura debilium personarum*

U rimskom pravu su bila poznata dva oblika skrbništva: *tutela* (tutorstvo) i *cura* (kuratorstvo). Postojale su dvije vrste tutorstva: *tutela impuberum* (tutorstvo nad nedoraslima) i *tutela mulierum* (tutorstvo nad ženama). Oblici kuratorstva koje nalazimo u rimskom pravu bili su sljedeći: *cura furiosi* (nad duševno bolesnim), *cura prodigi* (nad rasipnikom), *cura minores* (nad dorašlim osobama mlađim od 25 g.), *cura ventris* (radi zaštite interesa zametka), *cura debilium personarum* (nad starim, nemoćnim i teško bolesnim) i *cura bonorum* (radi brige o imovini ostavine).

Međutim, ovdje se nećemo baviti svim oblicima tutorstva i kuratorstva - jer središte našeg interesa čine oblici skrbništva nad osobama koje su zbog nekog razloga lišene poslovne sposobnosti, zbog čega su pod skrbništvom i nakon punoljetnosti - a to su: *tutela mulierum*, *cura furiosi*, *cura prodigi* i *cura debilium personarum*. Ipak, prvo ćemo ukazati na neka opća načela koja se tiču kuratorstva, a koja se primjenjuju na spomenute oblike.

U rimskom pravu je ženski spol bio razlog poslovne nesposobnosti - tako su žene, koje nisu bile *in patriae potestate* (pod očinskom vlasti) ili u braku *cum manu*, bile doživotno pod tutorstvom (*tutela mulierum*). Treba istaknuti da je žena sama upravljala svojom imovinom, a ne njezin tutor, ali je on imao pravo davati ili uskratiti odobrenje za određene ženine poslove (*auctoritas interpositio*). S obzirom na to da je žena već u klasičnom pravu mogla putem magistrata prisiliti svog tutora na odobrenje za njezine poslove, njegova *auctoritas* je postala puka formalnost. U doba Carstva *tutela mulierum* u potpunosti gubi značaj; 410. g. konstitucijom cara Honorija biva i formalno ukinuta.

Cura je oblik skrbništva nad dorašlim osobama, koje iz određenih razloga ne mogu same voditi brigu o svojoj imovini. Još po Zakoniku XII ploča (450. g. pr. Kr.) je bilo određeno da se za kuratora postavlja onaj koji ima zakonsko nasljedno pravo na imovini štićenika - *cura legitima*:

Tabula V.7. "*Si furiosus escit, adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto...ast ei custos nec escit ... Lege XII tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio ... Prodigum, cui bonis intersictum est, in curatione iubet esse agnatorum.*"¹

U doba klasičnog rimskog prava (27. g. pr. Kr.-235. g.) uvedeno je i imenovanje kuratora od strane magistrata - *cura dativa*². Međutim, oporučno određivanje kuratora (*cura testamentaria*) nije imalo pravnu snagu - premda su magistrati za kuratora najčešće određivali osobu koju bi *pater familias* označio u oporuci³.

Prema riječima poznatog rimskog pravnika *Luliusa Paulusa*, na odnos kuratora i njegovog štićenika se primjenjivao institut *negotiorum gestio* (posloводство bez naloga): "*Cum furiosus curatore non tutelae sed negotiorum gestorum actio est, quae competit etiam dum negotia gerit...*"⁴. Tako su i jedan i drugi imali na raspolaganju *actio negotiorum gestorum* (*directa* i

¹ "Ako je (netko) duševno bolestan, neka agnati i gentili upravljaju njime i njegovom imovinom... ako nema čuvara ... Zakonikom XII ploča zabranjeno je rasipniku da upravlja svojom imovinom ... Rasipnik, kojem je zabranjeno upravljanje njegovom imovinom, mora biti pod kuratorstvom agnata." (Zakonik XII ploča, tabula V.7. - prema Romac A., Izvori rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973., str. 22-23).

² isp. Romac A., Rimsko pravo, PFZ, Zagreb, 2002., str. 145

³ "*Dantur autem curatores ab iisdem magistratibus, a quibus et tutores. Sed curator testamento non datur, sed datus confirmatur decreto praetoris vel praesedis*" - "Kuratore određuju oni isti magistrati koji određuju i tutore. Međutim, kurator se ne određuje testamentom, ali ako bude određen, potvrđuje ga svojim odlukom pretor ili upravitelj provincije" (Justinianus, Institucije 1,23,pr-2 - prema Romac A., Izvori..., op.cit., str. 192-193)

⁴ "*S kuratorom duševno bolesne osobe ne vodi se spor na osnovi tužbe iz tutorstva, nego iz posloводства bez naloga, a ta se tužba može upotrijebiti i dok se ti poslovi vode...*" (Paulus, Digesta 27,3,4,3 - prema Romac A., Izvori..., op.cit., str.192-193)

contraria) - tužbu kojom su ostvarivali međusobne zahtjeve koji su proizlazili iz poslova koje je vodio kurator za šticećenika. Međutim, postavlja se pitanje kako je šticećenik, s obzirom na to da nije imao poslovnu sposobnost, mogao biti aktivno legitimiran tom tužbom? Naime, kako kaže rimski pravnik *Herrenius Modestinus*, šticećenik može dobiti i drugog kuratora: "*Curatorem habenti, quo minus alius curator detur, iuris non est impedimentum*".⁵ Na taj način će ga drugi kurator zastupati u civilnom postupku protiv prvoga - riječ je o preteći instituta posebnog skrbništva kao iz čl.168. t. 3. ObZ-a.

Što se tiče dužnosti kuratora, prema riječima uglednog rimskog pravnika *Salviusa Iulianusa*, kurator treba čuvati imovinu, zdravlje i život svog šticećenika: "*Consilio et opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed et corpus ac salus furiosi*".⁶

Nadležni organi za lišavanje poslovne sposobnosti i postavljanje kuratora (*cura dativa*) bili su pretori (rimski pravosudni magistrati), *praesedes* (upravitelji provincija) i *praefecti urbi* (upravitelji gradova), dok za prestanak kuratorstva nad osobama lišenim poslovne sposobnosti nije bila potrebna nikakva odluka, prestajalo je *ipso iure* - smrću šticećenika ili kad duševno bolesna osoba ozdravi, odnosno kad rasipnik popravi svoje ponašanje⁷.

Sad kad smo iznijeli načela koja su vrijedila za kuratorstvo, obratit ćemo pozornost na tri posebna oblika, koja se dotiču ove tematike.

Cura furiosi je vrsta kuratorstva koja se uspostavljala radi organizirane brige nad duševno bolesnim osobama. Naime, rimsko pravo je polazilo od stajališta da duševno bolesna osoba (*furiosus*) nema pravno relevantnu volju - "*Furiosi nulla voluntas est*"⁸. Zbog toga duševno bolesne osobe ne mogu odgovarati za kaznena djela⁹, niti mogu sklapati pravne poslove¹⁰ - osim onih koje im donose koristi¹¹, duševna bolest je bračna smetnja pa oni ne mogu sklapati niti brak¹², zatim *furiosus* ne može započeti posjedovanje (npr. za dosjelost) jer mu nedostaje *animus*¹³ etc. Zanimljivost u rimskom pravu jest da su duševno bolesne osobe koje imaju bolest u kojoj povremeno imaju remisije (tzv. svijetle trenutke), za vrijeme tih lucidnih intervala bile potpuno djelatno sposobne¹⁴.

⁵ "Pravo ne zabranjuje da se osobu koja već ima kuratora odredi i drugi kurator." (*Modestinus*, *Digesta* 26, 5, 20, 1 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, *Globus*, Zagreb, 1982., str. 122)

⁶ "Kurator treba svojim savjetom i djelom čuvati ne samo imovinu, nego i zdravlje i život svog šticećenika." (*Iulianus*, *Digesta* 27, 10, 7 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, *Globus*, Zagreb, 1982., str. 122)

⁷ "Sed solent hodie praetores vel praesides, si talem hominem invenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando profudit, curatorem ei dare exemplo furiosi, et damdiu erunt ambo in curatione quamdiu vel furiosus sanitatem vel ille sanos mores receperit, quod si evenerit, ipso iure desinunt esse in potestate curatorum" - "I danas običavaju pretori ili upravitelji općina, ako nađu takvog čovjeka koji ne zna ni vrijeme ni granicu za svoje izdatke, nego svoju imovinu razbacivanjem i rasipanjem upropaštava, odrediti mu kuratora, na sličan način kao i duševno bolesnome, pa će obojica ostati pod kuratorstvom, dokle god duševno bolesni ne ozdravi, a ovaj drugi ne stekne ispravne navike (ponašanja), a ako se to dogodi, oni ipso iure prestaju biti pod vlašću kuratora". (*Ulpianus*, *Digesta* 27, 10, 1 - prema *Romac A.*, *Izvori...*, op.cit., str. 156-157)

⁸ *Pomponius*, *Digesta* 50, 17, 40 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, op.cit., str. 231

⁹ "Impune est admittendum, quod per furore alicuius accidit." - "Treba pustiti nekažnjenim ono što se dogodi zbog nečije duševne bolesti" (*Pomponius*, *Digesta* 26, 7, 61 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, op.cit., str. 232)

¹⁰ "*Furiosus nullum negotium contrahere potest*." - "Duševno bolesna osoba ne može zaključivati nikakav pravni posao" (*Paulus*, *Digesta* 50, 17, 5 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, op.cit., str. 231)

¹¹ "*Utilitates furiosi ne impediatur*." - "Duševno bolesne neka ne sprečava pribavljanje koristi (pravnim poslom)" (*Ulpianus*, *Digesta* 26, 7, 3 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, op.cit., str. 232)

¹² "*Furor contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit*." - "Duševna bolest sprečava sklapanje braka, jer je za to potrebna suglasnost volja, ali ne raskida (ranije) valjano sklopljen brak" (*Paulus*, *Digesta* 23, 2, 16, 2 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, op.cit., str. 231)

¹³ "*Furiosus non potest incipere possidere, quia affectionem tenendi non habet, licet maxime corpore suo rem contingat, sicut si quis dormienti aliquid in manu ponat*." - "Duševno bolesni ne može započeti posjedovanje, jer nema svijest o držanju, makar stvar potpuno doticao svojim tijelom, kao što bi bilo ako bi tko čovjeku koji spava stavio nešto u ruku" (*Paulus*, *Digesta* 41, 2, 1, 3 - prema *Romac A.*, *Latinske pravne izreke*, op.cit., str. 231)

¹⁴ Primjer iz izvora da mogu sastaviti valjanu oporuku: "*Furiosus tempore intermissi furoris testamentum facere potest*" ("Duševno bolesni može za vrijeme poboljšanja svog stanja sačiniti testament" - *Paulus*, *Sentencije* 3,4,5 - prema *Romac A.*, *Izvori...*, op.cit., str. 156-157).

Cura prodigi se uspostavljala kako bi se očuvala imovina onoga tko je prekomjerno i nerazumno troši. U početku se ovaj institut primjenjivao samo za osobe koje rasipaju intestatno naslijeđenu imovinu, ali se kasnije proširio i na rasipnike koji su trošili i drugu imovinu (npr. stečenu oporukom, darovanjem i sl.)¹⁵. Jedan od najvećih rimskih pravnika *Domitius Ulpianus* ostavio nam je svoju definiciju rasipnika: "*Prodigus est ille, qui neque finem expensarum habet, sed bona sua dilapidando et dissipando profundit*"¹⁶. Treba istaknuti da je, za razliku od duševno bolesne osobe, *prodigus* imao deliktну sposobnost, mogao je sklapati brak, započeti posjedovanje radi uzukapije itd. Kao i *furiosus*, i rasipnik je bio lišen poslovne sposobnosti, a jedino je mogao sklapati poslove koji mu nose korist. Pretorova odluka da rasipniku zabrani upravljanje imovinom (tj. liši ga poslovne sposobnosti) je obično glasila: "*Quando tibi bona paterna avitaque nequitia tua disperdis liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico*"¹⁷.

Cura debilium personarum je kao oblik kuratorstva opisan u Institucijama cara Justinijana: "*Sed et mente captis et surdis et mutis et qui morbo perpetuo laborant, quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt*"¹⁸. Vidimo da su ovdje obuhvaćene osobe *mente captis*, gluhi (*surdis*) i nijemi (*mutis*), dakle i gluhoonijemi, zatim oni koji su shrvani trajnom bolešću (*morbo perpetuo*) - ovdje treba podrazumijevati i stare i nemoćne. Kako ne bi došlo do krivog tumačenja, namjerno nismo preveli izraz *mente captis*. Naime, taj izraz se ponekad prevodi tako da se odnosi na osobe s lakšom duševnom bolešću¹⁹. Međutim, takav prijevod nema smisla jer su duševno bolesne osobe (lakše i teže) već obuhvaćene institutom *cura furiosi*. S obzirom na to da u izvorima nismo naišli na izraz koji bi označio slaboumne osobe, a vjerujemo da su i one zasigurno bile pod kuratorstvom, izgleda da bi se izraz *mente captis* trebao odnositi na njih. Ukoliko taj izraz ipak nije označavao slaboumne, onda su vjerojatno bili pod *cura furiosi*.

2.2. Starateljstvo nad ludim, slaboumnim, rasipnim i gluhoonijemim prema odredbama OGZ-a

Austrijski Opći građanski zakonik iz 1811. je u Hrvatskoj i Slavoniji stupio na snagu 1853. Kako u OGZ-u prevladava pandektno pravo, koje se temelji na rimskom pravu, u njemu nailazimo na sličnu podjelu skrbništva na tutorstvo i starateljstvo (§§ 187 - 284). Prema § 269.: *Osobama, koje se ne mogu same brinuti o svojim poslovima, i ne mogu same štiti svoja prava, sud će im postaviti, ako nema mjesta očinskoj ili tutorskoj vlasti, staratelja ili zastupnika*. Slučajevi starateljstva su nabrojani u § 270. : za maloljetnike (u pojedinim slučajevima), za punoljetnike koji su ljudi, slaboumni, rasipnici, odsutni ili osuđenici. § 273. sadrži odredbe o ludima i slaboumnima te o rasipnicima:

§ 273. **Ludim ili slaboumnim može se samo onaj smatrati, koga sud takvim proglasi, pošto se točno sazna njegovo ponašanje i pošto se saslušaju liječnici, sudom naročito za to određeni. Za rasipnika pak mora sud oglasiti onoga, za koga se po učinjenoj dostavi i po izvršenom istraživanju odnosno toga jasno pokaže, da on svoje imanje nepromišljeno rasipa,**

¹⁵ isp. Romac A., Rimsko pravo, op.cit., str. 145

¹⁶ "*Rasipnik jest onaj tko nema ni vremena ni granice u (svojim) izdatcima, nego razmetanjem i rasipanjem upropašćuje svoju imovinu*" (*Ulpianus*, *Digesta* 27, 10, 1 - prema Romac A., Latinske pravne izreke, op.cit., str. 507)

¹⁷ "*Budući da ti očinsku i djedovsku imovinu svojim nevaljalstvom rasipaš i svoju djecu dovodiš u bijedu, ja ti zbog toga zabranjujem da zaključuješ pravne poslove.*" (*Paulus*, *Sentencije* 3,4,7 - prema Romac A., *Izvori...*, op.cit., str. 156-157)

¹⁸ "*Ali i onima koji su mente captis te gluhom i nijemom, kao i onom tko je shrvan trajnom bolešću, ako ne mogu upravljati svojim poslovima (imovinom), treba dati kuratora*" (*Justinianus*, *Institucije* 1, 23, 4 - prema Romac A., *Izvori...*, op.cit., str. 192-193)

¹⁹ tako Romac A., *Izvori...*, op.cit., str. 193

i da će on ili njegova porodica pasti u nevolju, uslijed pozajmica, učinjenih iz objesti ili pod teškim uslovima. U oba slučaja mora se sudsko oglašenje javno obznaniti.

Da bi se nad ludim ili slaboumnim postavilo starateljstvo, bilo je potrebno liječničko vještačenje (slično kao i danas u čl. 159. st. 2. ObZ). Da bi se netko proglasio rasipnikom, valjalo je dokazati da nepromišljeno rasipa imovinu - pri čemu postoji opasnost da će pozajmicama sebe ili svoju porodicu dovesti u nevolju. Važno je istaknuti da se ovom odredbom propisuje da se sudsko oglašenje mora javno obznaniti - očigledno iz razloga da bi drugi znali da s takvom osobom ne treba sklapati pravne poslove. Što se tiče **gluhonijemih**, prema § 275. ako su sposobni sami voditi svoje poslove, onda im se protiv njihove volje ne smije postavljati staratelj, samo oni ne trebaju nikad pristupati sudu bez zastupnika²⁰. Ovdje vidimo da se onima koji su gluhi ili nijemi ne postavlja staratelj.

2.3. Starateljstvo nad osobama lišenim poslovne sposobnosti prema Osnovnom zakonu o starateljstvu

Odredbe §§ 187 - 284 OGZ-a su prestale važiti u Hrvatskoj kada je 1947. stupio na snagu Osnovni zakon o starateljstvu (OZoS). Treba istaknuti da u OZoS-u prvi put u našem zakonodavstvu nailazimo na zasebno odvojen institut skrbništva za osobe lišene poslovne sposobnosti. Međutim, mi ćemo se ovdje najviše osvrnuti na OZoS iz 1965. koji je u cijelosti zamijenio onaj iz 1947., s obzirom na to da su njihove odredbe o starateljstvu nad osobama lišenim poslovne sposobnosti pretežno iste. Nedugo zatim je 1968. izašao i republički Zakon o starateljstvu (ZoS-RH). Na taj način su u to doba dva zakona zajednički regulirala institut starateljstva. U čl. 1. st. 1. OZoS-a nalazimo definiciju starateljstva, koja propisuje i starateljstvo za punoljetne osobe: *"Starateljstvom društvena zajednica pruža posebnu zaštitu ... i punoljetnim osobama koje nisu sposobne da se same staraju o sebi, svojim pravima i svojim interesima"*²¹. Zatim u čl. 2. st. 2. OZoS piše: *"Svrha starateljstva nad punoljetnim šticeenicima je zaštita njihove ličnosti, koja se ostvaruje prvenstveno zbrinjavanjem, liječenjem i osposobljavanjem za samostalan život"*²² - međutim, ovdje treba istaknuti da osposobljavanje za samostalan život nije uvijek moguće pa se u takvim slučajevima ne može tako nešto ni tražiti od staratelja²³. Čl. 31. st. 1. propisuje: *"Kad organ starateljstva utvrdi da su se kod određene osobe stekle okolnosti koje upućuju na potrebu lišenja poslovne sposobnosti i stavljanja pod starateljstvo predložiti će nadležnom sudu pokretanje postupka da se ta osoba liši poslovne sposobnosti"* - jednako kao što to danas čini centar za socijalnu skrb u skladu s čl. 161. st. 1. ObZ-a. Pritom su u čl. 31. st. 2. primjerično nabrojani razlozi da se pokrene postupak za lišenje poslovne sposobnosti: mentalna poremećenost, kronični alkoholizam, senilnost i rasipništvo. Skrbnika je postavljao organ starateljstva, koji je imao otprilike istu funkciju kakvu danas ima centar za socijalnu skrb, a starateljstvo je mogao vršiti i organ neposredno (čl. 6. OZoS)²⁴. Međutim, ova odredba izriče da starateljstvo vrši uvijek organ starateljstva, bilo da to čini neposredno ili preko staratelja. Možemo reći da ta odredba nije u skladu sa stvarnim stanjem - pogotovo ako je, primjerice, za skrbnika određen roditelj osobe lišene poslovne sposobnosti, onda nikako nema smisla reći da to starateljstvo zapravo vrši organ starateljstva preko skrbnika.

²⁰ Taj zastupnik se očigledno postavljao da bi bio tumač gluhonijemom u sudskom postupku - slično kao i danas u ZPP-u (čl. 245.-246.) i u ZKP-u (čl. 241. (231.)).

²¹ Alinčić M. - Bakarić-Mihanović A, Porodično pravo (osnove starateljstva i usvojenja), Zagreb, 1976., str. 17

²² *Ibidem*

²³ Primjerice, ne može se očekivati od osobe s teškom mentalnom zaostalošću da će se osposobiti za samostalan život - takve osobe trebaju biti doživotno pod skrbništvom.

²⁴ Čl. OZoS: *"Poslove starateljstva vrši organ starateljstva preko staralaca ili neposredno"* (Alinčić - Mihanović-Baharić, op.cit., str. 48)

S obzirom na to da smo ukazali na važnije karakteristike starateljstva nad osobama lišenim poslovne sposobnosti koje je donio Osnovni zakon o starateljstvu, nećemo se više ovdje zadržavati - kako bismo ostavili više mjesta komentaru pozitivnog prava o tom pitanju.

Treba još istaknuti da je Zakon o braku i porodičnim odnosima 1978.²⁵ derogirao OZOŠ i ZoS-RH. Međutim, odredbe ZBPO-a, kao ni odredbe Obiteljskog zakona iz 1998. u pogledu skrbništva za osobe lišene poslovne sposobnosti nećemo posebno komentirati u ovom kratkom povijesnom pregledu, s obzirom na to da se pretežno poklapaju s onima u Obiteljskom zakonu iz 2003. pa ćemo u daljnjim razmatranjima ukazati samo na međusobne razlike.

3. Skrbništvo nad osobama lišenim poslovne sposobnosti

3.1. Uvodne napomene i razlika u odnosu na roditeljsku skrb nakon punoljetnosti

Svrha lišenja poslovne sposobnosti i stavljanja pod skrbništvo takvih osoba jest, prije svega, njihova zaštita. Također, treba istaknuti da je to u interesu ne samo dotične osobe, već i njihove najbliže okoline, a isto tako u interesu cjelokupne zajednice²⁶.

Skrbništvo nad osobama lišenim poslovne sposobnosti regulirano je u petom dijelu ObZ-a, ponajviše u sklopu poglavlja *Skrbništvo i roditeljska skrb za punoljetne osobe* (čl. 159. - 166. ObZ). U tom poglavlju je reguliran i jedan drugi institut - roditeljska skrb nakon punoljetnosti djeteta²⁷. Treba napomenuti da je taj institut vrlo sličan skrbništvu nad osobama lišenim poslovne sposobnosti. Ipak, razlika se sastoji u tome da je za roditeljsku skrb nakon punoljetnosti djeteta potreban preduvjet da štíćenik ima roditelje koji su sposobni i pristaju skrbiti o svom djetetu i nakon punoljetnosti, takvi roditelji ostaju i dalje vezani odredbama ObZ-a kao da imaju maloljetno dijete pa je zato njihov položaj bolji od skrbnika²⁸.

3.2. Razlozi za lišenje poslovne sposobnosti

3.2.1. Opći prikaz

U zakonodavstvu su moguća tri pristupa u određivanju razloga za lišenje poslovne sposobnosti neke punoljetne osobe. Prvi je da se oni taksativno nabroje - kao primjerice u OGZ-u. Drugi pristup je primjerično nabranje - npr. ObZ iz 1998. kao uzroke nabraja: mentalno oštećenje ili psihičku bolest, ovisnost o opojnim sredstvima, senilnost (demencija) ili drugi uzroci²⁹. Trećim zakonodavac ide za tim da jednom općom formulacijom pokrije sve razloge za lišenje poslovne sposobnosti. Novi ObZ iz 2003. primjerično navodi kao uzrok samo duševne smetnje pa možemo reći da postoji tendencija prema općoj formulaciji.

²⁵ Izvorni tekst: Narodne novine 11/78 od 21.3.1978.; u daljnjem tekstu ZBPO.

²⁶ Prokop A., Starateljstvo po zakonodavstvu FNRJ, Školska knjiga, Zagreb, 1956., str. 75

²⁷ ZBPO je ovu ustanovu nazivao produženo roditeljsko pravo (čl. 91.-92. ZBPO).

²⁸ Tako roditelji koji skrbe o svom djetetu nakon punoljetnosti ne moraju podnositi izvješće o svom radu i stanju štíćenikove imovine, a odobrenje Centra za socijalnu skrb im je potrebno samo pri otuđenju ili opterećenju djetetove imovine i za određene postupovne radnje (čl. 261. ObZ).

²⁹ ZBPO je također primjerično nabranao uzroke, ali je pritom odvojeno nabranao uzroke za potpuno lišenje poslovne sposobnosti od onih za djelomično lišenje poslovne sposobnosti (čl. 205. st. 1. i 2. ZBPO). Takvo zakonsko rješenje je bilo nespretno, jer stvara dojam da su različiti uzroci koji dovode do potpunog od onih koji dovode do djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti, što uglavnom nije istina. Zato je ObZ iz 1998. tu nepravilnost ispravio.

3.2.2. Duševne smetnje

U čl. 159. st. 1. ObZ-a je, kao što smo spomenuli, među uzrocima primjerično navedena jedino duševna smetnja. Naime, u literaturi se u nekoliko navrata ukazivalo na činjenicu da treba zamijeniti zastarjelo nazivlje (mentalno oštećenje, psihička bolest, ovisnost o opojnim sredstvima, senilnost) jednim stručnijim nazivom - duševne smetnje³⁰. Tako u čl. 3. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama nalazimo sljedeću definiciju: "*Osoba s duševnim smetnjama je duševno bolesna osoba, osoba s duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijena osoba, ovisnik o alkoholu ili drogama ili osoba s drugim duševnim smetnjama*". Također, u istom članku je definiran i teži oblik: "*Osoba s težim duševnim smetnjama je osoba s duševnim smetnjama koja nije u mogućnosti shvatiti značenje svojega postupanja ili ne može vladati svojom voljom ili su te mogućnosti smanjene u tolikoj mjeri da joj je neophodna psihijatrijska pomoć*". Stoga više nije bilo potrebe za primjeričnim nabranjem pojedinih oblika duševnih smetnji u ObZ-u, kad je to već učinjeno u mjerodavnijem zakonu - zato je zakonodavac s pravom zamijenio takvo nabranje jedinstvenim pojmom duševnih smetnji.

Nećemo se posebno osvrnuti na pojedine oblike duševnih smetnji jer to ipak više spada u domenu medicine, a ne prava. Samo ćemo ukazati na problematiku vezanu uz remisiju duševno oboljele osobe. Naime, kod nekih bolesti, kao što je primjerice shizofrenija, osobe imaju lucidne intervale u kojima su one potpuno sposobne brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima, a da pritom ne ugrožavaju prava i interese drugih osoba. Dakle, osoba koja boluje od shizofrenije može u tim "svijetlim trenucima" u potpunosti shvatiti značenje bilo kojeg pravnog posla, kao i brak - zbog čega smatramo da nema razloga da oni ne budu valjani. Nažalost, niti Obiteljski zakon, niti Zakon o obveznim odnosima takvo što ne predviđaju³¹.

3.2.3. Drugi uzroci

Među ostalim razlozima za lišenje poslovne sposobnosti svakako treba istaknuti rasipništvo. Međutim, u literaturi se ponekad ističe da rasipništvo nema većeg praktičnog značaja³². Tako prema podacima Alinčić i Bakarić-Mihanović od prije dvadesetak godina u općini Trnje i Trešnjevka u Zagrebu od 337 osoba koje su lišene poslovne sposobnosti, samo je kod jedne razlog bio rasipništvo³³. Međutim, valja napomenuti da je to bilo tako u vrijeme bivše države. Naime, Mladenović je istaknuo da rasipništvo "*ima mnogo veći značaj u društvima sa izraženim klasnim razlikama kada pojedinac može za jednu noć izgubiti celokupnu imovinu*"³⁴. Slažemo se s tom tvrdnjom - zato smatramo da rasipništvo ima sve veći značaj od kada je u Hrvatsku ušao kapitalizam. Također, ovdje moramo imati u vidu da statistike o udjelu pojedinih razloga lišenja poslovne sposobnosti nisu realne - jer postoji i "tamna brojka" rasipnika koji nisu stavljeni pod skrbništvo³⁵.

³⁰ usp. Alinčić M. i suradnici, Obiteljsko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2001., str. 400

³¹ Za razliku od rimskog prava - vidi naprijed.

³² Tako Mladenović M., Porodično pravo u Jugoslaviji, Naučna knjiga, Beograd, 1989., str. 520

³³ *Ibidem*, str. 520-521

³⁴ *Ibidem*, str. 521

³⁵ Zato pri vođenju takvih statistika treba ispitati i siromašniju populaciju društva i ispitati koji su ih razlozi doveli u tu poziciju - vjerujemo da bi (uz nezaposlenost) ovdje rasipništvo imalo značajan udio. Ovdje treba istaknuti da je, pogotovo u posljednje vrijeme, ovisnost o kockanju i kladenju među važnijim uzrocima rasipništva.

Također, među drugim uzrocima treba spomenuti i senilnost. Tim više što prosječna životna granica u razvijenim zemljama iznosi preko 70 godina pa je tako i udio starijeg stanovništva sve veći³⁶ - za što je ponajviše zaslužan napredak medicine³⁷.

3.3. Postupak za lišenje poslovne sposobnosti

Prema čl. 159. st. 1. ObZ-a o lišenju poslovne sposobnosti sud odlučuje u izvanparničnom postupku³⁸. Prije svega, treba ukazati na čl. 160. po kojem je svatko dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb o potrebi pružanja zaštite punoljetnoj osobi koja zbog duševnih smetnji ili drugih uzroka nije sposobna brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koja ugrožava prava i interese drugih osoba. S obzirom na to da nema nikakve sankcije za onoga tko ne postupi tako, ova odredba je *lex imperfecta*. Stoga ona ostaje mrtvo slovo na papiru, jer ljudi obično paze samo na vlastita prava i interese - pa će u praksi takvu obavijest centru za socijalnu skrb dostaviti netko čija prava i interese ugrožava takva osoba. Isto tako, ova odredba nije poznata široj javnosti, zbog čega adresati nisu upoznati s dužnošću koju im Obiteljski zakon nameće.

Postupak za lišenje poslovne sposobnosti može pokrenuti sud *ex offio* ili povodom prijedloga centra za socijalnu skrb, bračnog druga osobe o kojoj se provodi postupak, njezinih krvnih srodnika u ravnoj lozi, a u pobočnoj lozi do drugog stupnja. Prijedlog treba sadržavati činjenice na kojima se on temelji i dokaze kojima se utvrđuju te činjenice. U praksi gotovo u svim slučajevima taj prijedlog dolazi iz Centra za socijalnu skrb³⁹ - razlog tome nalazimo u činjenici da su mu po čl. 160. st. 2. zdravstvene ustanove dužne povodom zahtjeva ili *ex offio* dostaviti podatke o duševnim smetnjama i drugim uzrocima radi kojih osoba nije sposobna brinuti se o svojim pravima i interesima.

Čl. 321. ObZ-a određuje da je mjesno nadležan sud onaj koji je opće mjesno nadležan za osobu o kojoj se provodi postupak. Sud može pozvati podnositelje prijedloga da podnesu pisani nalaz i mišljenje liječnika ili drugu ispravu koja upućuje da se osoba o kojoj se provodi postupak nije sposobna brinuti o osobnim potrebama, pravima i interesima ili da ugrožava prava i interese drugih osoba. Sud će prema čl. 326. ObZ-a pozvati na ročište osobu koja je podnijela prijedlog za pokretanje postupka, osobu o kojoj se provodi postupak, njezinog skrbnika i centar za socijalnu skrb - te osobe mogu u postupku sudjelovati pri izvođenju dokaza i raspravi o rezultatima cjelokupnog postupka. Kako bi se zaštitila osoba koju se lišava poslovne sposobnosti i izbjegle moguće zlouporabe, čl. 161. st. 2. ObZ-a propisuje da centar za socijalnu skrb dotičnoj osobi imenuje posebnog skrbnika⁴⁰ za taj postupak - koji se po bivšem ObZ-u nazivao privremeni skrbnik.

U postupku će sud nastojati saslušati osobu o kojoj se provodi postupak, a ako se ona nalazi u psihijatrijskoj ili socijalnoj ustanovi, saslušat će se u pravilu tamo (čl. 326. st. 3.). Iz članaka 159. i 327. ObZ-a proizlazi da će osobu o kojoj se provodi postupak, po nalogu suda, pregledati liječnik vještak koji će o rezultatima pregleda sastaviti pisani nalaz i mišljenje o zdravstvenom stanju osobe o kojoj se vodi postupak i o utjecaju tog stanja na njezine

³⁶ "U Japanu je, primjerice, 1990. godine živjelo 10.000.000 ljudi u dobi iznad 60 godina - to je bilo 10% ukupne populacije." (Hlača N., Status osoba treće životne dobi prema obiteljskom zakonodavstvu, Revija za socijalnu politiku, 3, 1994., str. 255)

³⁷ Naime, prosječna životna dob u antici i srednjem vijeku je iznosila oko 25-30 godina pa je razumljivo što problematika senilnih ljudi nije bila previše aktualna. Doduše, dokaz da kroz povijest ni senilnost nije bila zanemarena vidljiv je iz činjenice da u Dubrovniku tko je tijekom 15.st. "...zbog starosti postao slabouman, a nema pouzdanih ljudi koji bi rukovali njegovom imovinom Malo višeće je određivalo staratelje da se dobro brinu o povjerenim dobrima, a oni koji se izaberu za staratelje ne mogu to odbiti..." (Hlača N., op. cit., str. 257)

³⁸ Dakako, u tom postupku će javnost biti isključena - s obzirom na to da se radi o statusnoj stvari (čl. 271. ObZ-a).
³⁹ v. Alinčić et al., Obiteljski zakon - novine, dvojbe i perspektive, Zagreb, Narodne Novine, 2003., str. 89

⁴⁰ Na njega će se primjenjivati odredbe o skrbništvu za posebne slučajeve (čl. 167.-173. ObZ).

sposobnosti zaštite osobnih potreba, prava i interesa te na ugrožavanje prava i interesa drugih osoba. Ako liječnik smatra da je radi ocjene psihičkog stanja dotične osobe potrebno privremeno pregledati, sud može odrediti da se ta osoba smjesti u psihijatrijsku ustanovu do tri mjeseca ako to ne bi bilo štetno za njezino zdravlje (čl. 327. st. 3.). S druge strane, sud može odustati od liječničkog pregleda ako je osoba koju bi trebalo pregledati već po odluci suda smještena u psihijatrijsku ustanovu i ako iz izvješća te ustanove proizlazi da ju je potrebno lišiti poslovne sposobnosti (čl. 327. st. 2.)⁴¹.

O tome da li osobu treba potpuno ili djelomice lišiti poslovne sposobnosti sud će donijeti rješenje ovisno o težini bolesti odnosno nesposobnosti te osobe⁴² - koje će biti potkrijepljeno mišljenjem liječnika vještaka.

Ako sud neku osobu liši poslovne sposobnosti, onda će joj centar za socijalnu skrb u roku od trideset dana od pravomoćnosti sudske odluke imenovati skrbnika (čl. 162. ObZ). Dakako, to podrazumijeva da će centar za socijalnu skrb obavijestiti posebnog skrbnika da je njegova dužnost prestala ili da je on izabran za stalnog skrbnika⁴³.

Treba istaknuti da kod djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti sud mora u svom rješenju odrediti mjere, radnje i poslove koje osoba ne može samostalno poduzimati (čl. 159. st. 3. ObZ)⁴⁴. Posebnost je ovog postupka što, ako se vodi zbog zlouporabe sredstava ovisnosti, sud može zastati s postupkom i odgoditi donošenje odluke na vrijeme od šest mjeseci do godine dana, ako se takva osoba podvrgla liječenju u zdravstvenoj ustanovi (čl. 328. st. 1. i 2. ObZ)⁴⁵. Međutim, sud može opozvati ovu odluku ako takva osoba napusti ustanovu za liječenje ili bude iz nje otpuštena zbog narušavanja reda ili na drugi način izbjegne liječenje (čl. 328. st. 3. ObZ). Svrha navedenih odredbi jest da se osobu koja zlouporabljuje sredstva ovisnosti pokuša izliječiti, a tek ako je toliko kritično stanje dotične osobe da joj ni zdravstvena ustanova ne može pomoći u navedenom roku, onda sudu ne preostaje ništa drugo nego da sprovede do kraja postupak i liši takvu osobu poslovne sposobnosti.

Dakako, ako sud utvrdi da osobu ne treba lišiti poslovne sposobnosti, sud će odbiti prijedlog, odnosno obustaviti postupak ako ga je pokrenuo *ex offo*.

Prema čl. 329. ObZ-a odluka suda o lišenju poslovne sposobnosti dostavlja se stranci koja je podnijela prijedlog za pokretanje postupka, osobi koja se lišava poslovne sposobnosti, njezinom skrbniku i Centru za socijalnu skrb, ali sud ne mora odluku dostaviti osobi koja se lišava poslovne sposobnosti, ako ona ne može shvatiti značenje i pravne posljedice odluke ili ako bi to bilo štetno za njezino zdravlje⁴⁶.

⁴¹ Primjerice, ako osoba s teškim duševnim smetnjama počini kazneno djelo u stanju neubrojivosti te joj sud u kaznenom postupku u skladu s odredbama ZZODS-a odredi smještaj u psihijatrijsku ustanovu, doista nema potrebe da se takva osoba ponovo podvrgava vještačenju - jer je sud morao pribaviti nalaz i mišljenje vještaka da bi utvrdio neubrojivost. Međutim, takvim vještačenjem se utvrđivala deliktna sposobnost, a ne poslovna sposobnost - stoga bi bilo bolje da sud ipak pribavi nalaz i mišljenje liječnika vještaka.

U literaturi postoji kritika čl. 327. st. 2. zbog kontradiktornosti u odnosu na čl. 159. st. 3., koji sadrži izričaj "sud će pribaviti stručno mišljenje liječnika vještaka". Naime, kritika navodi da bi sud trebao zatražiti vještački nalaz i mišljenje od ovlaštenog liječnika zaposlenog u psihijatrijskoj ustanovi na temelju postojeće dokumentacije, ako je dostatna (isp. Alinčić et al., Obiteljski zakon, Narodne novine, Zagreb, 2004., str. 197). Naše mišljenje je da ako sud sam iz postojeće dokumentacije može ocijeniti da je takvu osobu potrebno lišiti poslovne sposobnosti, zbog procesne ekonomije, nije potrebno vještačenje.

⁴² isp. Alinčić i suradnici, Komentar Obiteljskog zakona, Zagreb, Narodne Novine, 2002., str. 91

⁴³ isp. Alinčić i s., Obiteljsko pravo, op.cit., str. 404.

⁴⁴ Pritom, ObZ primjerično nabraja da sud može odrediti da ta osoba ne može raspolagati imovinom, plaćom ili drugim stalnim novčanim primanjima, upravljati imovinom, odlučiti o zapošljavanju, davati izjave ili poduzimati radnje koje se odnose na brak, roditeljsku skrb i druga osobna stanja.

⁴⁵ Isp. Alinčić i S., Obiteljsko pravo, op.cit., str. 405.

⁴⁶ Primjerice, ako duševno bolesna osoba nije svjesna svoje bolesti pa za svoju bolest sazna iz obrazloženja presude koja joj je dostavljena, to može imati tragične posljedice po njezino psihičko zdravlje.

U skladu s čl. 315. st. 2., sud može odrediti da pravni učinci odluke nastanu prije pravomoćnosti, ukoliko je to potrebno radi zaštite osoba o kojima sud vodi osobitu brigu.

Sud je *ex officio* dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb o pravomoćnosti odluke o lišenju poslovne sposobnosti.

3.4. Određivanje skrbništva osobi lišenoj poslovne sposobnosti

Nakon što centar za socijalnu skrb zaprimi obavijest o pravomoćnosti odluke o lišenju poslovne sposobnosti dužan je staviti takvu osobu pod skrbništvo i imenovati joj skrbnika u roku od trideset dana od pravomoćnosti odluke o lišenju poslovne sposobnosti (čl. 162.). Postupak za stavljanje pod skrbništvo pokreće po službenoj dužnosti centar za socijalnu skrb prebivališta, odnosno boravišta punoljetne osobe koja je lišena poslovne sposobnosti. Kad pokrene postupak za stavljanje pod skrbništvo, centar za socijalnu skrb odmah poduzima mjere za zaštitu njezinih prava i interesa⁴⁷ (npr. može obavijestiti matičara i zemljišnoknjižni sud).

Pri odabiru skrbnika vrijede opće odredbe o izboru skrbnika. Tako skrbnik mora imati osobine i sposobnosti za obavljanje skrbništva i mora pristati biti skrbnikom. Skrbnik ne može biti osoba: koja je lišena roditeljske skrbi ili poslovne sposobnosti, čiji su interesi u suprotnosti s interesima štíćenika, od koje se s obzirom na njezino ponašanje i osobine te odnose sa štíćenikom ne može očekivati da će pravilno obavljati dužnost skrbnika, s kojom je štíćenik sklopio ugovor o doživotnom uzdržavanju ili je sklopio takav ugovor s njenim bračnim drugom.

Primjenjujući *argumentum a contrario* na odredbe o roditeljskoj skrbi nakon punoljetnosti, dolazimo do zaključka da se osoba lišena poslovne sposobnosti neće staviti pod skrbništvo ako:

- (a) takva osoba nema roditelje (npr. nepoznati su, umrli, proglašeni umrlim...)
- (b) ima roditelje, ali nisu sposobni skrbiti o djetetu nakon njegove punoljetnosti
- (c) ima roditelje i sposobni su skrbiti o punoljetnom djetetu, ali ne pristaju na to

Centar za socijalnu skrb će osobu koju namjerava imenovati skrbnikom upoznati sa značenjem skrbnika te pravima i dužnostima skrbnika. Odlukom o imenovanju skrbnika centar za socijalnu skrb određuje njegove dužnosti i prava. Ako štíćenik ima imovinu, centar za socijalnu skrb će je bez odgode popisati i opisati te povjeriti je na upravljanje skrbniku.

Štíćenik koji je djelomice lišen poslovne sposobnosti ima pravo izjaviti žalbu na odluku o imenovanju skrbnika, a njegova žalba odgađa primjenu odluke.

Odluku o stavljanju pod skrbništvo centar za socijalnu skrb će u roku od 8 dana od pravomoćnosti dostaviti matičaru radi upisa u maticu rođenih i zemljišnoknjižnom odjelu općinskog suda na čijem području osoba pod skrbništvom ima nekretnine radi zabilježbe u zemljišne knjige. U literaturi se ukazivalo na to da bi zakonodavac trebao regulirati tako da bi prethodno sud trebao dostaviti pravomoćnu odluku o lišenju poslovne sposobnosti u njezinu maticu rođenih i u zemljišno-knjižni odjel općinskog suda (ako ima nekretnine)⁴⁸. Naime, isticalo se da bi problem mogao nastati u razdoblju od pravomoćnosti sudske presude o lišenju poslovne sposobnosti do postavljanja skrbnika jer tada dotična osoba ostaje pravno nezaštićena i valjanost njezinih pravnih poslova bi bila upitna⁴⁹. S druge strane, ako šire protumačimo navedenu odredbu članka 178. ObZ-a, onda ćemo vidjeti da bi matica rođenih

⁴⁷ Na primjer, može obavijestiti matičara i zemljišnoknjižni sud, a ako štíćenik ima nekretnine na području drugog centra za socijalnu skrb, nadležni centar za socijalnu skrb može ovlastiti taj centar da postavi posebnog skrbnika za vođenje brige o toj imovini.

⁴⁸ Isp. Alinčić i S., Obiteljsko pravo, op.cit., str. 406

⁴⁹ *Ibidem*

i zemljišno-knjižni odjel općinskog suda trebali biti već ranije obaviješteni o tome s obzirom na to da osoba po pokretanju postupka dobiva posebnog skrbnika (čl. 161. st. 2.) - u skladu s tim smatramo da nije potrebna navedena intervencija u Zakon. Međutim, dobar potez bi bio ponovno uvođenje odredbe iz čl. 376. ZBPO-a koja je obvezivala sud da obavijesti zemljišnoknjižni sud o pokretanju postupka za lišenje poslovne sposobnosti⁵⁰.

3.4. Pravni položaj osoba lišenih poslovne sposobnosti

Pravni položaj osoba lišenih poslovne sposobnosti se može promatrati s više aspekata: građanskopravnog, građanskoprocenog, kaznenopravnog, kaznenoprocenog i obiteljskopravnog aspekta.

U građanskopravnom smislu, štićenik koji je potpuno lišen poslovne sposobnosti ne može sklapati nikakve pravne poslove, a ukoliko ih sklopi - oni će biti ništavni. Sve pravne poslove, kao i zastupanje pred svim organima za njega vrši skrbnik.

U pogledu pravnih poslova koje je sklopila osoba djelomično lišena poslovne sposobnosti Obiteljski zakon i Zakon o obveznim odnosima se nalaze u djelomičnoj koliziji. Naime, Zakon o obveznim odnosima u čl. 56. st. 2. i 3. propisuje sljedeće:

- (2) *Ograničeno poslovno sposobna osoba može bez odobrenja svoga zakonskog zastupnika sklapati samo, one ugovore čije joj je zaključivanje zakonom dopušteno.*
- (3) *Ostali ugovori tih osoba ako su sklopljeni bez odobrenja zakonskog zastupnika pobojni su, ali mogu biti osnaženi njegovim naknadnim odobrenjem.*

Navedene odredbe su očigledno u suprotnosti s čl. 159. st. 3. ObZ-a, po kojem osoba djelomično lišena poslovne sposobnosti može obavljati sve radnje i poslove (bez odobrenja skrbnika) koje sud nije naveo da ne može. S obzirom na to da je Obiteljski zakon *lex posterior* i *lex specialis* u odnosu na poslovnu sposobnost i pravne učinke djelovanja osoba lišenih poslovne sposobnosti, neki smatraju da se navedene odredbe ne bi trebale primjenjivati⁵¹. Međutim, treba istaknuti da je čl. 56. ZOO-a *lex specialis* u odnosu na razloge poboynosti pravnih poslova. Također, praktično gledano, ako se neku osobu djelomično lišava poslovne sposobnosti u pravilu se to čini upravo u pogledu raspolaganja imovinom ili preuzimanja drugih obveza pomoću pravnih poslova. Zbog toga će se rijetko pojaviti slučajevi u praksi gdje će osoba djelomično lišena poslovne sposobnosti samostalno sklapati obveznopravne ugovore (koje ZOO ovdje očito ima u vidu). U svakom slučaju, rješenje ovog problema nalazimo u čl. 276. st. 2. novog ZOO-a (koji će stupiti na snagu 1.1.2006.) prema kojem ograničeno poslovno sposobna osoba može sklapati i sve ugovore čije sklapanje odlukom suda o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti nije zabranjeno.

S druge strane, smatramo da bi zakonodavac trebao donijeti odredbu, bilo u sklopu ZOO-a ili unutar ObZ-a, po kojoj bi osobe lišene poslovne sposobnosti mogle samostalno sklapati: besplatne pravne poslove koje im nose koristi (npr. ugovor o darovanju) te poslove u remisiji, tj. u lucidnim intervalima.

Iznimku od načela da poslovno nesposobne osobe ne mogu samostalno sklapati pravne poslove nalazimo u čl. 26. Zakona o nasljeđivanju (NN, 48/03) - po kojem je za valjanu oporuku potrebna sposobnost za rasuđivanje u vrijeme sastavljanja oporuke, dok pitanje poslovne sposobnosti nema nikakvog utjecaja na njezinu valjanost.

Građansko procesno pravo je u čl. 79. i 80. ZPP-a uredilo pitanje parnične sposobnosti osoba lišenih poslovne sposobnosti. Prema ZPP-u punoljetna osoba kojoj je djelomično ograničena poslovna sposobnost parnično je sposobna u granicama svoje poslovne sposobnosti, dok će stranku koja nema parničnu sposobnost zastupati njezin zakonski

⁵⁰ Isto tako *Dika* u Alinčić et al., ObZ - novine dvojbe i perspektive, op.cit., str. 165.

⁵¹ Tako Alinčić i s., Komentar Obiteljskog zakona, op.cit., str. 91

zastupnik. Iznimke u kojima se osobama potpuno lišenim poslovne sposobnosti dozvoljava poduzimati procesne radnje nalazimo u obiteljskom zakonodavstvu pa će to biti spomenuto u nastavku teksta.

U kaznenopravnom smislu osobe koje počine kaznena djela s obzirom na njihovu ubrojivost dijelimo na ubrojive, neubrojive i smanjeno ubrojive. Premda pitanje ubrojivosti nije neposredno povezano s poslovnom sposobnosti, treba istaknuti da će osobe lišene poslovne sposobnosti biti u pravilu neubrojive ili smanjeno ubrojive glede kaznenih djela koje bi eventualno počinile.

Prema čl. 40. KZ-a neubrojiva osoba nije kriva i prema njoj se ne može primijeniti kaznenopravna sankcija. Isti članak određuje da je neubrojiva osoba ona osoba koja u vrijeme ostvarenja zakonskih obilježja kaznenog djela nije bila u mogućnosti shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje. Prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (u daljnjem tekstu ZZODS) neubrojivi počinitelji kaznenih djela se mogu jedino smjestiti u psihijatrijsku ustanovu. ZZODS je u glavi VII. propisao daljnji postupak prisilnog smještaja prema neubrojivim osobama.

S druge strane, smanjeno ubrojiva osoba se prema čl. 42. KZ-a može blaže kazniti, ako do smanjene ubrojivosti nije došlo samoskrivljeno. Također, smanjeno ubrojjom počinitelju sud može izreći i sigurnosnu mjeru obveznog psihijatrijskog liječenja (čl. 75. KZ-a).

Kazneno procesno pravo omogućava procesnu sposobnost pojedinim strankama ovisno o njihovoj ulozi u kaznenom postupku. Državni odvjetnik uvijek ima tu sposobnost jer je na to mjesto imenovan pod zakonskim uvjetima koji jamče poduzimanje tih radnji⁵². Prema čl. 59. st. 1. ZKP-a za oštećenika koji je lišen poslovne sposobnosti će sve radnje poduzimati njegov zakonski zastupnik. Okrivljenik ima procesnu sposobnost, bez obzira na to da li je lišen poslovne sposobnosti - ali je Zakonom predviđeno da mora imati branitelja ako bi bio faktički nesposoban za poduzimanje procesnih radnji (npr. zbog duševnih smetnji). Podvrsta procesne sposobnosti koju predviđa ZKP je raspravna sposobnost koja podrazumijeva sposobnost okrivljenika da shvati prirodu i svrhu kaznenog postupka, razumije pojedine procesne radnje i njihove posljedice, sporazumijeva se s braniteljem i daje mu upute. Naime, ako bi vještak utvrdio da je okrivljenik raspravno nesposoban, sud mora odgoditi glavnu raspravu.

U obiteljskopravnom smislu, osoba potpuno lišena poslovne sposobnosti ne može, u načelu, poduzimati nikakve pravne poslove. Obiteljski zakon navodi nekoliko iznimaka od pravila da takva osoba ne može samostalno poduzimati procesne radnje. Naime, prema ObZ-u osoba potpuno lišena poslovne sposobnosti može poduzimati sljedeće procesne radnje:

- (a) samostalno podnijeti prijedlog za donošenje odluke o dopuštenju sklapanja braka (čl. 27.st. 3.);
- (b) izjaviti žalbu na rješenje o nedopustivosti sklapanja braka (čl. 333. st. 3.);
- (c) biti aktivni sudionik u postupku posredovanja ako Centar za socijalnu skrb utvrdi da je sposoban shvatiti značenje braka i obveza koje iz njega proizlaze (čl. 44. st. 2.)⁵³;
- (d) poduzimati pojedine radnje radi ostvarenja svojih prava i interesa u postupcima u statusnim stvarima⁵⁴, uz dopuštenje suda i ako je sposobna shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji (čl. 269. st. 1.).

⁵² Ako bi kojim slučajem državni odvjetnik ili njegov zamjenik narušavao red na glavnoj raspravi, predsjednik vijeće će j prekinuti i zatražiti od višeg državnog odvjetnika da odredi drugu **odobu** da zastupa optužnicu.

⁵³ U novim odredbama o posredovanju ObZ-a 2003. (čl. 44.-51.), koje bi se trebale početi primjenjivati 1.1.2006., prema čl. 45. st. 1. sposobnost shvaćanja značenja braka i obveza koje iz njega proizlaze više neće utvrđivati CZSS već sud.

⁵⁴ Postupci u statusnim stvarima su: bračni sporovi, paternitetki i maternitetki sporovi, postupci u kojima se rješava pitanje s kojim će dijete živjeti i o roditeljskoj skrbi i o mjerama za zaštitu prava i dobrobiti djeteta,

Prema pojedinim odredbama Obiteljskog zakona osoba potpuno lišena poslovne sposobnosti ne može:

- sklopiti brak ako nije sposobna shvatiti značenje braka i obveza koje iz njega proizlaze, te da je brak očito u njezinu interesu
- priznati materinstvo i očinstvo ako nije sposobna shvatiti značenje priznanja, osim ako je odlukom o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti nije određeno da ne može davati izjave koje se tiču osobnih stanja.
- kao majka dati pristanak na priznanje očinstva, ako je potpuno lišena poslovne sposobnosti ili je odlukom o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti određeno da ne može poduzimati radnje koje se tiču osobnih stanja
- biti skrbnik
- posvojiti.

Kao što smo već ranije spomenuli, osoba koja je djelomično lišena poslovne sposobnosti može sama poduzimati sve pravne poslove koje sud nije naveo da ne može samostalno poduzeti.

3.5. Dužnosti skrbnika osobe lišene poslovne sposobnosti

Prema čl. 184. ObZ-a skrbnik zastupa štíćenika te obavlja poslove redovitog upravljanja njegovom imovinom, ako odlukom centra za socijalnu skrb nije drugačije određeno. Skrbnik može poduzeti i posao koji prelazi redovito poslovanje imovinom i pravima štíćenika, ali samo uz prethodno odobrenje centra za socijalnu skrb (čl. 186. st. 1. ObZ). Pritom, skrbnik je dužan svakih šest mjeseci (odnosno svakih godinu dana ako je dužan po ObZ-u uzdržavati štíćenika) i kad to zatraži centar za socijalnu skrb podnijeti izvješće o svojem radu i o stanju štíćenikove imovine (čl. 187. ObZ-a).

Zatim, čl. 179. st. 1. propisuje: "Skrbnik je dužan savjesno se brinuti o osobi, pravima, obvezama i dobrobiti štíćenika, upravljati njegovom imovinom te poduzimati mjere da se osoba osposobi za samostalan život i rad". Već smo ranije istaknuli da osposobljavanje za samostalan život i rad nije uvijek moguće pa u skladu s tim ne treba to uvijek tražiti od skrbnika. Nadalje, skrbnik je dužan uz pomoć Centra za socijalnu skrb poduzeti potrebne mjere kako bi osigurao sredstva za životne potrebe štíćenika (čl. 182. ObZ). Treba istaknuti da će konkretne dužnosti skrbnika ipak ovisiti o razlozima zbog kojih je štíćenik lišen poslovne sposobnosti. O njima će ovisiti i to da li će štíćenik živjeti sam (rjeđe), s rodbinom, sa skrbnikom (premda on nije dužan živjeti sa svojim štíćenikom), u socijalnoj ustanovi (dom) ili u psihijatrijskoj ustanovi. Prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama štíćenik se može smjestiti u psihijatrijsku ustanovu dobrovoljno⁵⁵ ili prisilno⁵⁶.

Dužnosti skrbnika prestaju: smrću skrbnika, razrješenjem dužnosti skrbnika ili prestankom skrbništva. "Centar za socijalnu skrb razriješit će skrbnika dužnosti, ako utvrdi da je u

postupak za davanje dopuštenja za sklapanje braka, postupak za oduzimanje i vraćanje roditeljske srbi, postupak za stjecanje poslovne sposobnosti prije punoljetnosti, postupak za lišenje i vraćanje poslovne sposobnosti, postupak za postavljanje posebnog skrbnika kad su u sporu štíćenik i skrbnik, postupak ovrhe radi predaje djeteta roditelju, postupak ovrhe radi ostvarivanja susreta i druženja roditelja s djecom (isp. Alinčić et al., ObZ, 2004., op.cit., str. 319-320)

⁵⁵ Čl. 21. st. 1. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama propisuje da se osoba s duševnim smetnjama može dobrovoljno smjestiti u psihijatrijsku ustanovu ako je "...sposobna razumjeti svrhu i posljedice smještaja u psihijatrijsku ustanovu i koja je na osnovi toga sposobna donijeti slobodnu odluku može se uz njen pisani pristanak, na njen zahtjev, ili zahtjev treće osobe smjestiti, u psihijatrijsku ustanovu".

⁵⁶ Prema čl. 22. st. 1. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama osoba s težim duševnim smetnjama "...koja uslijed svoje duševne smetnje ozbiljno i izravno ugrožava vlastiti život ili zdravlje ili sigurnost, odnosno život ili zdravlje ili sigurnost drugih osoba može se smjestiti u psihijatrijsku ustanovu bez svog pristanka, po postupku za prisilno zadržavanje i prisilni smještaj..."

obavljanju dužnosti nemanan, da ugrožava štíćenikove interese, da zlorabi svoje ovlasti ili ako ocijeni da bi za štíćenika bilo korisnije da mu se imenuje drugi skrbnik" (čl. 192. st. 1. ObZ-a). Pritom, treba istaknuti da bi zlorabeći svoje ovlasti mogao odgovarati i za kvalificirani oblik kaznenog djela zlouporabe položaja iz čl. 227. st. 2. KZ, pri čemu mu se može izreći kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine.

3.6. Vraćanje poslovne sposobnosti i prestanak skrbništva

Prvo ćemo ukazati na jedinu značajnu novinu koju je donio novi ObZ 2003.g. Naime, riječ je o obvezi liječnika primarne zdravstvene zaštite da svake tri godine, na zahtjev Centra za socijalnu skrb, dostavi mišljenje o stanju zdravlja štíćenika s obzirom na razlog lišenja poslovne sposobnosti (čl. 165. ObZ)⁵⁷. Uvođenje ove odredbe je pohvalno s obzirom na to da daje bolji uvid u štíćenikovo zdravstveno stanje.

Lišenje poslovne sposobnosti se izriče na neodređeno vrijeme, ali to ne znači da mora biti trajno. Naime, ovdje se primjenjuje *clausula rebus sic stantibus* - pa ako dođe do promjena u razlozima koji su doveli do lišavanja poslovne sposobnosti, može doći do potpunog ili djelomičnog vraćanja poslovne sposobnosti, ili preinake djelomičnog u potpuno lišenje poslovne sposobnosti (čl. 330. i čl. 166. st. 2. ObZ). Sve se odvija u izvanparničnom postupku.

Prema čl. 166. st. 1. ObZ-a skrbništvo nad osobom lišenom poslovne sposobnosti prestaje kad odluka o vraćanju poslovne sposobnosti postane pravomoćna. Dakako, skrbništvo prestaje i smrću štíćenika.

Ako bi sud odbio prijedlog za potpuno ili djelomično vraćanje poslovne sposobnosti, onda može odlučiti da se prije isteka određenog roka (koji ne može biti dulji od godinu dana), ne može ponovno tražiti vraćanje poslovne sposobnosti, ako iz ishoda postupka proizlazi velika vjerojatnost da za određenog vrijeme ne treba očekivati izlječenje ili znatno poboljšanje psihičkog stanja ili drugih okolnosti zbog kojih je osoba lišena poslovne sposobnosti (čl. 331. st. 1.).

Odluku o prestanku skrbništva centar za socijalnu skrb će u roku od 8 dana od pravomoćnosti dostaviti matičaru radi upisa u maticu rođenih i zemljišnoknjižnom odjelu općinskog suda na čijem području osoba pod skrbništvom ima nekretnine radi brisanja zabilježbe u zemljišnim knjigama.

4. Zaključak

Institut skrbništva nad osobama lišenim poslovne sposobnosti vuče svoje korijene u rimskom pravu, a u Osnovnom zakonu o starateljstvu je bio prvi put u povijesti našeg zakonodavstvu odvojen kao zaseban institut. Možemo reći da je to svojedobno bio vrlo napredan zakon - pogotovo u usporedbi s pojedinim odredbama OGZ-a, koje je derogirao.

Među razlozima za lišenje poslovne sposobnosti jedini koji je izričito naveden u Obiteljskom zakonu je duševna smetnja - kao najčešći među njima. Napredak medicinske znanosti je doveo do produljenja života ljudi, uslijed čega senilnost postaje sve učestalijim razlogom za lišenje poslovne sposobnosti.

Obiteljski zakon više izričito ne navodi rasipništvo kao poseban razlog za lišenje poslovne sposobnosti, međutim, mišljenja smo da je riječ o gorućem problemu s visokim tamnim brojkama.

Unatoč načelu da punoljetna poslovno nesposobna osoba ne može sklapati nikakve pravne poslove niti poduzimati procesne radnje, naše zakonodavstvo je reguliralo čitav niz

⁵⁷ Alinčić et al., ObZ - novine, dvojbe i perspektive, op.cit., str. 90

iznimaka: sastavljanje oporuke, podnošenje prijedloga za dopuštenje sklapanja braka, izjavljivanje žalbe na rješenje o nedopustivosti sklapanja braka, aktivno sudjelovanje u postupku posredovanja ako centar za socijalnu skrb utvrdi da je osoba sposobna shvatiti značenje braka i obveza koje iz njega proizlaze, poduzimanje pojedine radnje radi ostvarenja prava i interesa u postupcima u statusnim stvarima (uz dopuštenje suda i ako je sposobna shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji), poduzimanje procesne radnje u kaznenom postupku ako kazneni sud utvrdi da ih je osoba sposobna poduzimati. Ovom popisu bi zakonodavac trebao dodati samostalno sklapanje pravnih poslova u tzv. lucidnim intervalima te besplatne pravne poslove koji im nose korist - nema razloga da takvi poslovi budu nevaljani.

Summary

The author starts with an analysis of the basic facts of custody over adults, through historical review from Roman law until this day. The paper attempts to entirely incorporate valid and existing legal regulation in the Republic of Croatia related to this institute of family law and persons protected by it. The essay lists reasons for attainment of capacity to exercise rights (attainment of capacity to exercise rights, placement under custody, and reinstatement of capacity to exercise rights) and obligations imposed on the guardian by the Family Act.

Keywords: cura, guardianship, custody, incapacity to exercise rights, guardian

Literatura

- Alinčić M. - Bakarić-Mihanović A, Porodično pravo (osnove starateljstva i usvojenja), Zagreb, 1976.
- Alinčić M. - Bakarić-Mihanović A, Porodično pravo, Narodne novine, Zagreb, 1989.
- Alinčić M. - Dika M. - Hrabar D. - Jelavić M. - Korać A., Obiteljski zakon - novine, dvojbe i perspektive, Narodne Novine, Zagreb, 2003.
- Alinčić M. - Bakarić-Abramović A. - Belajec V. - Hrabar D. - Korać A., Komentar Obiteljskog zakona, Narodne Novine, Zagreb, 2002.
- Alinčić M. - Bakarić-Abramović A. - Belajec V. - Hrabar D. - Hrvatin B. - Jakovac-Lozić D. - Korać A., Obiteljski zakon, Narodne Novine, Zagreb, 2004.
- Alinčić M. - Bakarić-Abramović A. - Hrabar D. - Jakovac-Lozić D. - Korać A., Obiteljsko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2001.
- Austrijski građanski zakonik, Prosveta, Beograd, 1921.
- Bakić V. S., Porodično pravo u SFRJ, Savremena administracija, Beograd, 1988.
- Hlača N., Status osoba treće životne dobi prema obiteljskom zakonodavstvu, Revija za socijalnu politiku, 3, 1994.
- Mladenović M., Porodično pravo u Jugoslaviji, Naučna knjiga, Beograd, 1989.
- Prokop A., Starateljstvo po zakonodavstvu FNRJ, Školska knjiga, Zagreb, 1956.
- Romac A., Izvori rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973.
- Romac A., Latinske pravne izreke, Globus, Zagreb, 1982.
- Salaj Š., Lišenje poslovne sposobnosti i stavljanje pod starateljstvo punoljetnih osoba, *Intellectio iuris* - pravna baza podataka (Internet stranica: <http://www.pravnadatoteka.hr/hrv/suradnja.asp>)
- Vedriš M. - Klarić P., Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2004.

126. str. prazna